

»fantastičnom« u pojmovnim distinkcijama Todorova tek onda ako ga ne sledimo u svim konsekvencijama. U igru tada stupa shvatanje fantastike ne kao žanra, već kao danas jedino mogućeg oblika književnog stvaranja (J. Aćin), shvatanje koje, nije to nikavak paradoks, možda možemo naći u izvesnim obrisima i kod samog Todorova.

² U časopisu »Izraz«, br. 6/1980.

IVAN TOLJ: »OTOCANKA«,
»Mladost«, Zagreb 1980.

Piše: Branko Čegec

Promišljanje književnoga procesa moguće je, uglavnom, iz dvaju osnovnih motišta: prvo, književnost kao evolutivni proces, neprestano razvijanje novih oblika i postupaka modeliranja, obnavljanje temeljnih književnih postavki aktualnim prinosima književne proizvodnje; i drugo, književnost kao niz »vječnih« (književnih) normi i standardne, zadane motivike; književnost kao otkrivačeljica prostora nepomućene ljepote i vječnih životnih istina.

Svaka progresivna književna epoha ili usmjerenje polazi, uglavnom, od prve postavke, odnosno od premisa sadržanih u njoj. Bjelodana je, međutim, činjenica da pored »glavne«, dominantne književne orijentacije, vazda postoji i drugoplanska, paralelna proizvodnja pisaca običajno smatranih tradicionalnima. Njihovi su produkti lišeni svih revolucionarnih intencija, ali su uvijek bliži prosječnoj suvremenoj čitateljskoj svijesti, te stoga i čitajući autori. No, to je već problem povijesti književnosti, odnosno povijesti književne recepcije.

Poezija Ivana Tolja uzima za temelj intencije druge postavke, nadajući se kao tumač svojevrsnih životnih istina, slikar vječnih motiva ispunjenih čistotom i lijepošću esteticizma ranoidalističke provenijencije. Premda osobno više volim stajati iza intencija prve predložene postavke (smatrajući drugu, zapravo, uzlišnom), ovim ću se tekstom pokušati, barem djelomično, staviti u položaj čitača s motišta druge postavke, e da bih sadržaj zbirke pročitao na nešto nižoj kritičkoj razini nego što je to moguće s pozicija prve postavke. Naime, Toljova bi knjiga na toj razini a priori zaradila slabu ocjenu, s obzirom na to da je stupanj aktualnosti svijesti o književnoproizvodnom procesu zanemariv. Čitajući je, pak, s pozicija posvema tradicionalizirane svijesti, *Otocanka* se može učiniti solidnom tvorevinom. Hoteći prvenstveno biti lirikom, tj. pjesnikom izrazito osjetilne naravi, Tolj uspijeva polučiti nešto bolje rezultate za sloj tradicionalno orijentirana čitateljstva. Tradicionalan (Toljov) položaj pjesnika, zapravo, svojevrsna je mistifikacija. Riječ je o poimanju poetske osobnosti kao odabrana, »posvećena« polubožanstva čije je poslanstvo usmjereno otkrivanju velikih životnih istina zabludjelu pučanstvu. U biti, takav stav nosi jasne religijske predznake. Vjera u moć poezije, odnosno pjesničke sugestije, nadređena je svima ostalim dimenzijama. Religijski je u tome nepovrediv položaj pjesnika (pjesnik nije čovjek, proizvođač), koji dominira nad sveukupnim čitateljstvom. Poezija takve naravi, dakle, ne korespondira s čitateljem — ona ga podređuje.

Uporaba standardne (odabrane) figurativnosti i izrazita sklonost patetiziranoj pjesničkoj slici bitna su obilježja ove, s motišta tradicionalna pjesništva, dosta uspjele knjige. To što je kompletna tradicija od Baudelairea naovamo, tradicija moderniteta (radi se o općoj a ne nacionalnoj tradiciji), doslovno zaobidena, ne treba uzeti odveć za zlo mladome autoru. Uostalom, svijest o literaturi nije urođena: sve što znamo o književnosti stečeno je tijekom obrazovanja. Obrazovnost, nadalje, uvjetuje različnost književnih interesa pojedinaca već u najranijim razdobljima stvaranja, što opet ovisi o individualnim mogućnostima i individualnom doživljavanju slike svijeta (u čemu je također bitan faktor orijentacija obrazovanja). Paralelnu pjesničku proizvodnju, koja može na razini nacionalne književnosti biti i primarna, ne treba promatrati kao nazadovanje i lošu književnost. Naprotiv, s obzirom na obrazovnost čitateljskih slojeva, istom je proizvodnja takva tipa pozitivna, jer u određenoj mjeri uspijeva zadržati čitatelja uz knjigu. (No, radi li se doista o bitnoj konisti za književnost?) Problem je, name, jedino u tome što čitatelji »sudbina« Janka Matka nikada neće ni pokušati razumjeti, primjenice, Kafku. Pjesnika, pak, ne treba nasilno navoditi na trag modernoga promišljanja književnosti. Individua može biti posve nemoderno utemeljena, te joj stoga mora biti zagarantirano pravo na opredeljenje koje joj najvećma odgovara.

Naposljetku, govoreći povodom Toljove knjige o različitim razinama poimanja književnosti, zapostavio sam sustavniju račlanbu knjige na isključivo literarnom planu. No, o tome će se posve sigurno pobrinuti kritičari Tolju bliskijeg opredeljenja. Ne radi se, zapravo, o posebno kompleksnu autoru, pa će svaki istic pismen čitatelj lako naći put do ove poezije. A čitatelja će, s obzirom na orijentaciju, vjerujem, ipak biti.

ZORAN GAŠI: »OČEVIDAC«,
Srpska čitaonica i knjižnica, Irig, Novi Sad, 1980.

Piše: Selimir Radulović

Čini se da ne bi trebalo sumnjati u primjerenost i razložnost razgovora i analitičkog postupka, kada je u pitanju knjiga Zorana Gašija *Očevidad*, ako bi se on kretao u pravcu poništavanja dilema prisutnih prilikom pseudoselektiranja tematskog registra na pjesnički i nepjesnički.

Jezikom vremenog Karamazova problem bi bio riješen iskazom »nema ružnih žena«, a jezikom R. Jakobsona problem izbora pjesničke teme lišen je svakog sadržaja iz sasvim jednostavnog razloga što »nema pejzaža ili akta mrtve prirode ili misli koji bi danas mogli biti van kruga poetskih tema«. U tom smislu slijedi i duhovita opaska o ekvivalentnoj poetičnosti bilo kojeg prozora, počev od »ogromnog prozora-ogledala robne kuće« do »prozorića seoske krčme«.

Naravno, liž jednog ovakvog ugla posmatranja stvarni mogla bi se odrediti pjesnička riječ Zorana Gašija, čini se čak i najprije, njegovo slobodno, suvjereno i nekonvencionalno kretnje u prostoru između mladica, diotrije, cviljeća, simetrije itd., ali pri tom ne vjerujemo da bismo mnogo postigli, da bi utisak o autoru i knjizi bio nekompletan, te da bismo, u krajnjoj liniji, bili nepravilni ako bismo koordinate knjizi tražili u onaj ravni koju je, već dobrih pola stoljeća, moderna pjesnička riječ apsolvirala. No, samo naše insistiranje na tome da se *Očevidad* ne posmatra i određuje u ravni jednog pseudoproblema, u dobroj mjeri, svjedoči o našem odnosu prema knjizi. Nisu, nam, takođe, bliska — štaviše, smatramo ih proizvoljnim — tumačenja da se ovakav tip oblikovanja pjesničkog znaka, namah i sangvinično, posmatra iz perspektive nadrealističkog koncepta pjevanja, a da se pri tom zaboravlja, pobogu, ako smo već skloni ovakvim poređenjima, i futurizam, i dadaizam, i mnogi drugi izmi, kao i čitavo bogato i podsticajno nasleđe prošloga stoljeća. Pravo na autoritet nadrealizma, da upotrijebim ovaj loše skovan i neprimjeren politički slogan, toliko prisutno i aktualizovano u svim zapisima o modernoj poeziji, ukazuje na neupućenost i neobaviještenost takvih posmatrača. Jedna mala digresija o Hlebnjikovu poslužuje kao dokaz da određena nezainteresovanost za organizovanost i suvislost teksta, u tradicionalnom smislu, nije samo karakteristična za nadrealiste: koliko je, samo, on znao biti ushićen štamparskim greškama, videći, katkad, u njima sjajnog umjetnika.

Ako smo se razumjeli, dakle, onda ne treba posebno podvlačiti da se do »duhovnog etimona« ove knjige ne može doći samo preko »tipičnog« lingvističkog i psihološkog prepoznavanja, koje bi nas odvelo u svijet i predio nadrealizma. Isto tako, ne bi valjalo tok ovog izlaganja tražiti u afektivnoj krajnosti opredjeljenja u drugom pravcu (ni tako shvatiti), u direktnom kolidiranju pjesničke riječi Zorana Gašija s navedenim dilemama, tim prije što se za nju ne može primijeniti ona Geteova diskvalifikacija, upućena na račun Vodsvorta i njegove poezije, da je loš pjesnik, jer isuviše dobro zna zašto bira jednu riječ ili jedan stih.

Za autora zbirke *Očevidad* karakteristično je jedno prepoznavanje jezika-kaomedija, jezika-kaomogućnosti, jezika-kaorigre. U tom smislu, u duhu jednog hipentofiranog osjećanja za jezik, svijesti o njegovim mogućnostima i dometima, Gašija je moguće svrstati u red pjesnika moderne senzibilitnosti. To, svakako, ne znači da je on, zarad jezika, pasivni posmatrač stvarnosti, odnosno da je daleko od toga da je oboji, ispuni i da joj vlastiti pečat. Kao prilog navedenom mišljenju mogla bi poslužiti bar polovina pjesama zbirke primjerice: »Dobro jutro«, »Pitak uga«, »Cveće« i dr. Slikovitost, prisustvo izuzetnih i skladnih pjesničkih slika, kao konstitutivnih elemenata Gašijeve pjesničke riječi, evidentna je, kao što je evidentno da je slika daleko od slike i suda o pjesmi, te da je autentičan sud o pjesmi sud o pjesmi-kaopjesmi, a ne kao-slici. U protivnom, slijedimo tok razmišljanja A. Ričardsa, knižarica bi bila suvišna, a suštinska vrijednost pjesme ispisivala bi se na osnovu »povjerenja u opšta mjesta psihologije«. Više Gašijevih pjesama daje nam povoda da ih posmatramo samo kao slike, realizovane kao rezultat simultano izazvanih vizualnih slika, fragmenata, senzacija, svjedočenja očevica i sl. Zato bi, čini se, srećniji i prirodiji put razvitka i artikulacije pjesničkog glasa Gašijevog bio prije u pravcu pjesničkog oblikovanja i nijansiranja iz »Istorije bolesti«, negoli u pravcu nomenklature iz »Ispred i iza«, ili pak popisa iz »Pet broja do dolaska«. Kad ovo tvrdimo ne isključujemo svijest i sluh za sve vrste poezije, i svakako bismo odoljeli iskušenju da kod Poupa ne tražimo ono što, recimo, nalazimo kod Pope, i obratno. Razlog je druge prirode: da ne bismo došli u poziciju da i sadržaj ove knjige posmatramo kao pjesmu, što i ne bi bilo tragično (a za to bismo našli razloga),

ali bi tok i ravan našeg izlaganja morali doživjeti korekcije.

U nizu mogućnosti za čitanje, razumijevanje i tumačenje umjetničkog, pjesničkog teksta, uočili bismo dvije, uz permanentnu svijest o komplementarnosti, primjerene za ovu priliku: prva, kruženje po obodu teksta, »od površine ka unutrašnjem vitalnom središtu umjetničkog djela«, tipična za hermeneutički krug i stilističku kritiku, i druga, insistiranje na subjektivnom iskustvu doživljaja teksta, na čitanju teksta prevashodno u njegovom kontekstu (Pule, npr.). U oba slučaja primjene »tehnike« čitanja *Očevdac* će izdržati i najradikalnije sudove, ali se čini da bismo je u »drugom« čitanju više tražili. Možda zbog specifičnog subjektivno-doživljajnog sklopa autora ovog teksta, ili pak njegove pogreške sagledive u pokušaju da uđe u zabranjeni i zaštićeni prostor pjesničkog iskustva, a možda i zbog okolnosti da se ono sveto pravilo — da u istinskoj pjesničkoj riječi sve treba da bude ovo ili ono — relativizuje, odnosno da se kreće putanjom doktrinarnog pjesničkog priručnika.

U svakom slučaju, to nas ne može omesti da konstatujemo da svijet zbirke *Očevdac*, pjesnika Zorana Gašija, jeste integralan i autentičan pjesnički prostor, svijet u direktnoj opreci i saglasju s neposrednom stvarnošću, odijeljen od nje i s identitetom u njoj, onom specifičnom iskustvenom predom i životnošću preokupacija i obavještenja.

IVICA ŽUPAN: »GUJA U NJEDRIMA«,

Panorama novije hrvatske fantastične proze, OSIZ za odmor, sport, rekreaciju i kulturu Rafinerije nafte u Rijeci, Izdavački centar, Rijeka, 1980.

Piše: Milorad Stojević

Panorama novije hrvatske fantastične književnosti *Guja u njedrima*, što ju je sastavio književni kritičar Ivica Župan, sastoji se od dva dijela. U prvom dijelu panorama donosi šest uvodnih književnoteorijskih tekstova, a u drugom dijelu dvadeset i osam pripovijedaka fantastike iz pera mladih hrvatskih pisaca, napisanih u razdoblju od 1968. do 1980. godine. Prvim, književnoteoretskim dijelom, kojeg su autori Ivica Župan, Ivan Rogić-Nehajev, Milorad Stojević, Velimir Visković, Višnja Rister i zapadnonjemački slavist Dirk Hinrich Strunk, zastupljena proza dobila je valjano teorijsko i kritičko osvjetljenje. Taj obimni blok kritičko-esejističkih tekstova o žanru fantastike i o predstavnicima tog žanra u novijoj hrvatskoj književnosti pomoći će da se u fantastici snađu i oni koji se njome nisu bavili.

Drugi dio *Guje u njedrima* objedinjuje književne napore najmlađih fantastičara, počam od Alberta Godsteina (1943) pa do najmlađega Borisa B. Horvata (1956). Uvršteni su Veljko Barbieri, Vesna Biga, Neda Miranda Blažević, Goran Bujić, Dubravko Jelačić, Bužimski, Josip Cvenić, Stjepan Čuić, Nikola Đuretić, Albert Goldstein, Dunja Grbić, Drago Hedl, Boris B. Horvat, Drago Kečanović, Kazimir Klarić, Goran Massot, Saša Merišnjak, Ivan Ott, Pavao Pavličić, Davor Slamnjig, Branika Slijepčević, Milorad Stojević, Slobodan Šembera, Nenad Šepić, Stjepan Tomaš, Goran Trubuson, Dubravka Ugrešić, Milko Valent i Božo V. Žigo.

Za *Guju u njedrima* značajno je nekoliko stvari. Prvo, Župan u izboru proširuje »staro« jezgro »borhesovaca«, skupine pisaca koji su se javili sedamdesetih godina zajedničkom ili sličnom koncepcijom fantastike, pa tako podastire na uvid kontinuitet fantastičnog u recentnoj hrvatskoj proznoj produkciji. Nadalje, Župan panoramizira a ne antologizira prozne uzorke odabranih autora i, što je još važnije, odabire i prezentira književnoteorijsku i povijesnu podlogu svojih odabranika. Tako on, u uvodu, pojavu fantastike u odabranih pisaca smješta u kontekst evropske i svjetske književnosti, pa njegovi odabranici postaju teorijski razumljiviji i »čitkijie«.

No, mislim da je najznačajnije za *Guju u njedrima* to što se javlja na određen način post festum, kad su aktualne pojave i tendencije u hrvatskoj književnosti i evidentne. Naime, stariji među prezentiranim fantastičarima napuštaju fantastiku, a drugi, oni koji tek dolaze, prihvaćaju je ne kao generacijsku koncepciju, već kao književnopovijesni slijed. Osim toga, *Guja u njedrima* objektivnije prezentira prozu mladih fantastičara nego što je to bio slučaj u prethodnim antologijskim pokušajima, na primjer u *Pozivu na basnoslovno putovanje* (1972), Nade Pinterić, ili u *Antologiji hrvatske fantastične proze i slikarstva* (1975) Branimira Donata. Ono što je važno za samu fantastiku, *Guja u*

njedrima menja radikalno negativan odnos prema tom žanru, tim više što Županova knjiga nema onih teorijskih i kritičkih nedostataka koji bi uvjetovali takav odnos.

U svakom slučaju, dobili smo knjigu koja kritički i objektivno govori i prezentira svoj predmet — fantastiku, i koja će biti značajna u suvremenom i povijesnom osvjetljavanju toga književnog fenomena.

Dr LJUBIŠA R. MITROVIĆ: »Samoupravljanje i diktatura proletarijata (uvod u sociologiju samoupravljanja)«, Savremena administracija, Beograd, 1980.

Piše: Žilvojin Nikolić

Naša samoupravna stvarnost, istorijski i dijalektički veoma osobena i u isti mah složena, sa svojim sadržajima i zakonitostima, sve više je predmet naučnih istraživanja, tumačenja, vrednovanja li, što je najbitnije, usmeravanja u smislu marksističke, što znači naučne i delatne prakse. One prakse koja vidi, osmišljava, utvrđuje, kritički prosuđuje, zaključuje i revolucionarno i dijalektički menja i prevazilazi postojeće, tražeći puteve daljeg kretanja i razvika.

Jedno od značajnih mesta među naučnim disciplinama koje proučavaju i analiziraju zakonitosti razvika te stvarnosti, ako ne i primarno, svakako ima sociologija sa svojim posebnim granama (od kojih su neke na početku svoga razvoja, odnosno u »doba« konstituisanja), a nastojanja socioloških nauka pokazuju da je od posebnog značaja zasnivanje i razvijanje sociologije naše samoupravne stvarnosti, odnosno sociologije samoupravljanja.

U tom smislu pojava knjige dr Ljubiše R. Mitrovića *SAMOUPRAVLJANJE I DIKTATURA PROLETARIJATA*, s podnaslovom *Uvod u sociologiju samoupravljanja*, predstavlja trajan doprinos i po mnogo čemu osoben i originalan prilog zasnivanju sociologije samoupravljanja na marksizmu kod nas. Ovaj mladi autor s pravom je pošao od postavke da se naučno analiziraju zakonitosti razvoja socijalističkog samoupravljanja u našoj zemlji, pošto ono predstavlja prvi u istoriji osobeni sistem novih društvenih odnosa, odnosa među ljudima, a posebno u sistemu socijalističke proizvodnje i raspodele u udruženom radu.

Autor ove veoma aktuelne i po mnogo čemu izvorne knjige, empirijski i naučno marksistički zasnovane, pre svega utvrđuje jedan osnovni problem i njega razjašnjava, a on u suštini obuhvata složeni i do sada nedovoljno naučnosociološki proučeni odnos u savremenim uslovima razvoja socijalizma, koji postoji između »diktature proletarijata i oblika i sadržine organizovanja sistema socijalističkog samoupravljanja«. Otuda je dr Mitrović stalno težio osnovnom cilju da izvrši naučno i marksistički zasnovano osmišljavanje osnovne teme svoje pionirske i osobne knjige, koja je sva neposredno usmerena na samoupravnu praksu, njene socijalističke determinante i sadržine, utvrđujući istovremeno i potrebe, odnosno »mogućnosti zasnivanja sociologije samoupravljanja u sistemu socioloških nauka«. S više strana posmatrano, autor je osnovnom zadatku u punoj meri naučno odgovorio. Tragajući za potrebama li mogućnostima zasnivanja sociologije samoupravljanja, on je u knjizi stvorio i takve sadržaje koji daju neposredne osnove za zasnivanje ove posebne sociološke discipline i ukazuju na rešenje nekih osnovnih problema koji za svakog istraživača marksistu (ako ih pravilno shvati!) moraju biti primarni.

Složeni sadržaj knjige podeljen je na sedam glava, odnosno oblasti, koje je autor logički pravilno raspodelio i obradio, tako da čine dijalektičku celinu sa sadržajnom sintezom osnovne teme, koja traga i govori o osnovnim, odnosno teorijskim mogućnostima i društvenim potrebama zasnivanja sociologije samoupravljanja.

Za autora je, s pravom, samoupravljanje totalni društveni fenomen s osnovnim karakteristikama da se »javlja kao proces i odnos, dugoročan, pa i protivurečan, sjedinjavanje različitih društvenih sfera, različitih načina društvene prakse, u jednu kvalitetno novu istorijsku celinu društva oslobođenog rada i čoveka«. U toj oblasti veoma je značajna postavka da se sa sociološkog i marksističkog stanovišta samoupravljanje mora naučno posmatrati, pre svega, kao oblik »samoodržanja čoveka u radu i upravljanju, samodelatnosti čoveka, kao revolucionarne prakse radničke klase«. To je samo jedan od suštinskih momenata koji ukazuju na to da je značajna i mera u kojoj je autor odredio pravce proučavanja onog što je primarno za predmet sociologije samoupravljanja u nastajanju.

U tom smislu je prva glava knjige posvećena jednom od bitnih pitanja same sociologije samoupravljanja: genezi ideje i teorije o diktaturi proletarijata i radničkoj samoupravi kao obliku revolucionarne samodelatnosti radničke klase. S tim je u neposrednoj vezi druga glava, s osnovnom temom glavnim fazama razvoja socijalističke revolucije u Jugoslaviji, čija je suštinska misao da »naučnoteorijsku osnovu socijalističke revolucije u Jugoslaviji i izgradnje novog socijalističkog samoupravnog društva čini naučni socijalizam«.

U trećoj glavi autor govori o sociološkim aspektima procesa konstituisanja samoupravno udruženog rada kao višeg tipa socijalne organizacije rada i oblika oslobođenja rada u savremenom jugoslovenskom društvu, a u četvrtoj polazi od problema razvoja političke organizacije socijalističkog samoupravljanja u